

1e Jaargang. Aflevering 1. November 1950.

Bulletin van de historische Kring Het Land van Heerle

opgericht 4 APRIL 1945.

Maandblad ter versteviging van het contact
tussen de historie-beoefenaars en historie-
geïnteresseerden, wonende in het oude
Heerlemer land.

Prijs per abonnement: f.1,50 per jaar.

Losse nummers: 25 cent.

Lustrum-uitgave 1945-1950

Redactie en Administratie:

Drs.L.van Hommerich,
Gemeentehuis Heerlen.
Tel.3041, toestel 32.

De Voorzitter is aan het woord:

Met het verschijnen van dit bulletin wordt een reeds lang gekoesterd plan verwezenlijkt. Vanaf de oprichting van de Historische Kring "Het Land van Herle" werd de behoefte gevoeld om 't behandelde op de maandelijksse bijeenkomst in druk vast te leggen en zo voor buitenstaanders toegankelijk te maken en tevens door publicaties de kennis der streekgeschiedenis uit te breiden en de studie er van te stimuleren. De tijdsomstandigheden (de prijs van het drukwerk) echter maakten de uitgaven van een jaarboekje of andere publicatie onmogelijk. Ook het contact met de pers voor het regelmatig opnemen van een bijdrage leverde niet het gewenste resultaat op. Thans evenwel is de Historische Kring door een subsidie der gemeente Heerlen, die vanaf de oprichting "Het Land van Herle" onderdak verleent in 't bureau van de archivaris, in staat gesteld tot het uitgeven van een bescheiden periodiek in de vorm van een maandelijks Bulletin, waarvan dit het eerste nummer is. Het verschijnt in de meest economische vorm gestencild, in de verwachting, dat het te gelegener tijd als drukwerk zal voor de dag kunnen komen. Het Bulletin wil een bijdrage leveren voor de geschiedenis van 't Land van Herle (in ruimere zin genomen) en de belangstelling daarvoor wekken of verhogen en hoopt de steun te vinden van allen, die zich voor ons historisch zo belangrijke gewest interesseren.

De Voorzitter van de Historische
Kring "Het Land van Herle",

J.J.Jongen.

Schaesberg, 30 October 1950.

Historische Kring Heerlen.Anno 1908.

Reeds tijdens de eerste jaren van deze eeuw is te Heerlen een kring werkzaam geweest met dezelfde doelstelling als de onze, onder nagenoeg gelijklopende benaming, als onderafdeling van het provinciaal Genootschap Limburg voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. Zijn bestaan wordt vermeld in het herdenkingsartikel van de honderdste gedenkdag der geboorte van de Heerlense dichter Johan Michiel Dautzenberg, verschenen in Limburgs' Jaarboek van 1909. Als voorzitter fungeerde toen - anno 1908 - Charles de Hesselle, burgemeester van Heerlen.

1945 - 4 April - 1950.

Vijf jaren Historische Kring.

Het is nu ruim vijf jaar geleden, dat enige belangstellenden in de historie van stad en streek in de Archivariskamer van het Heerlens gemeentehuis bij elkaar kwamen om te beraadslagen over het oprichten van een studiekring, die in het bijzonder op regionaal historisch terrein zou werkzaam zijn. Uit de notulen van deze bijeenkomst ddo. 4 April 1945 blijkt, dat het groepje voornamelijk bestond uit mensen, die eigener beweging herhaaldelijk op het Archief om inlichtingen kwamen. Hieruit ontstond een regelmatig terugkerend contact, waarbij vragen gesteld en beantwoord werden. Het is de blijvende verdienste van een pastoor M.A.H. Durlinger z.g. de mogelijkheid van een samenbundeling dezer historie-beoefenaars in een werkcómité onder de ogen te hebben gezien. Ook kwam hij met het voorstel tot het houden van een bespreking, waarop dit plan ter tafel zou worden gebracht. Helaas ontviel ons pastoor Durlinger door zijn te vroeg-tijdig overlijden op 23 November 1947.

De eerste bijeenkomst sloeg onmiddellijk in. Het uitgenodigde tiental was het volkomen eens over de levensvatbaarheid van zulk een Kring. Geografisch zou men zich min of meer beperken tot het historisch territoir van Heerlen, waarvandaan de naam: "Het Land van Herle". Practisch bestrijkt de Kring de gemeenten Heerlen, Voerendaal, Klimmen, Nieuwenhagen, Schaesberg, Ubach over Worms, Simpelveld en Bocholtz, Hoensbroek, Brunssum, Schinveld, Amstenrade, Oirsbeek, Merkelbeek, Jabeek en Bingelrade.

Het ledenaantal zou een weerspiegeling moeten zijn van dit gebied, zodat m.a.w. afvaardigingen uit diverse genoemde gemeenten ervan deel uitmaken.

Als reactie op de gebruikelijke vergaderingstechniek, die vaak t.g.v. te officiële en stroeve werkwijze de sfeer der besprekingen bemoeilijkt, was men algemeen van oordeel het accent te leggen op het practavonds-systeem, waarbij de gezelligheids-

factor een ongedwongen samenzijn moet waarborgen. Mede met het oog hierop zal het ledenaantal het getal 15 niet mogen overschrijden. Voorts wenste men zich niet te binden aan een officieel werkplan, maar de te voeren activiteit op vrije medewerking te laten drijven, waarmee gezegd wil zijn, dat zowel de wetenschappelijke als de populair-wetenschappelijke vorm van geschiedbeoefening aanvaardbaar wordt geacht.

Op deze soepele grondslag ging men over tot het kiezen van een voorzitter en secretaris. Zonder hoofdelijke stemming werden de heren J. Jongen en L. van Hommerich gekozen respectievelijk tot voorzitter en secretaris-penningmeester. Laatstgenoemde zal de leden tot een maandelijks te houden vergadering oproepen. De hiervoor te maken kosten zullen de leden eigener beweging bestrijden. Als plaats van bijeenkomst koos men het Gemeente-Archief, omdat men dan de beschikking zou hebben over eventueel studiemateriaal, hetwelk tijdens de vergaderingen zou kunnen worden geraadpleegd. Het Gemeentebestuur van Heerlen gaf bij schrijven van 26 April 1945 toestemming buiten de kantooruren op het Archief bijeenkomsten te doen houden.

Verrichte werkzaamheden.

Tijdens de vijf jaren van zijn bestaan heeft de Kring in totaal 43 vergaderingen gehouden en 12 excursies georganiseerd. Van deze bijeenkomsten werd sinds 1947 jaarlijks één algemene of juister gezegd openbare vergadering belegd, waarop de leden van Limburgs' Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, woonachtig binnen het historisch Heerlens gebied, uitgenodigd werden.

De keuze der besproken onderwerpen kwam beknopt neer op de volgende titels, die naar hun aard zo gevarieerd zijn, dat wij een systematische indeling achterwege zullen laten.

Ik noem ze als volgt: het annexatie-vraagstuk en de grenscorrecties; vakbouwwerk en de gothiek; kastelen in het Heerlener land; de praehistorische Landgraaf; een schets van de geschiedenis der parochie Heerlerheide; de stichting van de parochiekerk van Waubach; Schaesberg: zijn kasteel en finantieel beleid; een verklaring van het woord Amstenrade; Heerlen als romeins centrum en middeleeuwse plattelandsvesting; het Vlot te Heerlen; romeins Heerlerheide; de uitgangen ich en - mich in de plaatselijke Heerlense benamingen; Heerlens zakenleven 1870 - 1900; de Bokkenrijders te Heerlerheide; de Artesische fonteinen op Ter Worm; kolendeling; de familie de Wendel; het Land van Simpelveld; de pauselijke kerkwijding te Voerendaal; de betekenis der Brusselse archieven voor onze streekhistorie; Palemig; spoorweggeschiedenis in Limburg; de familie van Haren (Voerendaal); de Groenstraat en zijn betekenis voor het internationale zakenleven.

Excursies werden gemaakt naar de Doorn te Welten, Cortenbach, romeins Rimburch en zijn kasteel; naar kasteel Schaesberg, Rivieren, Doornrade, Simpelveld en Bocholtz; naar Limburg a.d.Vesdre, Valdieu en Dalhem bij Visé; naar Tongeren en Brussel; naar de Alde Biesen; naar Aken en Nideggen; langs het Heerlens'Vlot en naar romeinse opgravingen te Voerendaal en Meezenbroek; naar Mheer, Teuven en Sinnich; naar Eynatten en Raaff; naar het museum te Maastricht en naar Franchimont; naar het museum van Kerkrade.

DE LEDEN.

Tot de leden van de kring behoren in
alphabetische volgorde de heren:

J.P.D.van Banning, Schaesberg
H.A.Beaudeau, Hoensbroek
J.G.J.Hoens, Hoensbroek
L.van Hemmerich, Heerlen
J.J.Jongen, Schaesberg
W.J.Lindelauf, Heerlen
C.Raedts, Heerlen
F.X.Schobben, Ubach over Worms
P.A.Schols, Geleen
H.J.Schutgens, Heerlen
P.H.A.Theunissen, Heerlen
A.J.Toussaint, Terwinselen
H.van Wersch, Simpelveld
L.van Wersch, Simpelveld

FOTO-ARCHIEF.

Met erkentelijkheid wordt melding gemaakt van het fototechnische werk van ons medelid de Heer W.Lindelauf, aan wie onze Kring het bezit dankt van een collectie afdrukken van gebouwen, ruinen en voorwerpen, die tijdens onze excursies bezocht en bekeken werden. Ook groepsfoto's van onze leden met genodigden behoren ertoe.

PUBLICATIES.

Sommige leden stonden de van hun hand verschenen geschriften af aan de historische bibliotheek van de Dienst van het Archief en Museum van Heerlen. Wij vermelden in alphabetische volgorde:

Banning van J.: 1. De geschiedenis als leer-
school. Nederland en Oppen-
Gelder.
2. De Grenscorrecties.
Overdruk uit het Tijdschrift
v.h.Kon.Ned.Aardr.Genootsch.
Dl.LXIV, 2, 1947.

Beaujean H.A. en
Hoens, J.G.J.: Geschiedenis van Limburg. 2e
druk, Heerlen, 1949.

Commerich L. van: Gedenkboek Voerendaal 1049 -
1949, Heerlen, 1949.

Jongen J.: Gedenkboek Schaesberg.
1700 - 1950.

Schobben F.X.: Groenstraat en de Groenstraters
in vroeger dagen.
Overdruk uit de feestgids bij
het 45 jarig bestaansfeest v.h.
Mannenkoor "St.Rochus", 1950.

Sommige onzer leden publicaren in tijd-
schriften of weekbladen. In dit verband brengen
wij de artikelenreeks in herinnering van de
heer C.Raedts over het Luikse Steenkolenbekken
en van de Heer A.J.Toussaint over kastelen
in Zuid-Limburg, die in "Steenkool" werden
gedrukt. De Heer H.van Wersch schreef in de
Dorpsbode van Simpelveld een serie artikelen
over het plaatselijk verleden.

LEZINGEN.

Beoogd wordt onder deze rubriek in het kort
de tekst op te nemen van het onderwerp, dat
door een der leden, tijdens de maandvergadering
is ingeleid geworden en een punt van bespreking
heeft uitgemaakt.

In eerbiedige herinnering aan onze Stichter,
em.-pastoor Durlinger, wordt hier gememoreerd,
dat hij op 1 April 1946 een uiteenzetting heeft
gegeven over de Stichtingshistorie van de kerk

van St.Jozeph te Waubach, de eerste geconsa-
 creerde kerk in Nederland met een patroonheilige
 van deze naam. De stichtingsoorkonde dateert van
 27 Juni 1700 en werd door keizer Karel te Brussel
 uitgevaardigd. De doorslaggevende reden tot het
 bouwen dezer kerk was de grote afstand van
 Waubach tot Eygelshoven, de consecratie der kerk
 had plaats op 8 Januari 1708. De keuze van
 "St.Jozeph" tot patroonheilige schijnt te zijn
 geschied onder invloed der Carmelieten te Aken.
 De bisschop van Luik stelde als voorwaarde, dat
 de rector verplicht zou zijn op Zon- en Feest-
 dagen de H.Mis op te dragen en te prediken,
 terwijl deze geen andere functie mocht uitoefenen
 tenzij met toestemming van de pastoor. Uit zijn
 gedane onderzoekingen is het pastoor Durlinger
 gebleken, dat er geschiedkundige vervalsing
 ten aanzien van de naam van de Stichter is ge-
 geschied. Men noemt als stichter een priester
 Moers, die evenwel de kleinzoon van de eigen-
 lijke stichter was.

BIBLIOGRAFISCHE GEGEVENS EN BOEK-
BESPREKINGEN.

In voorkomende gevallen zullen recent
 verschenen gegevens over streekhistorische
 onderwerpen in dezelfde opzet als reeds in het
 verleden geschiedde hier aan de orde worden ge-
 steld. Alsnog zal de aandacht gevestigd worden
 op uit het jongste verleden gepubliceerd historisch
 materiaal.

GESCHIEDKUNDIGE BIJDAGEN.

De kapel van Nieuwenhagen.

Het "Land van Herle" strekte zich oudtijds uit
 over de tegenwoordige gemeente Schaesberg, Nieuwen-
 hagen, Hoensbroek en Voerendaal. In de loop der
 tijden zijn deze van Heerlen afgescheiden geworden
 en tot zelfstandige heerlijkheden verheven. Alleen
 Nieuwenhagen heeft tot aan de Franse tijd staat-

kundig en kerkelijk tot Heerlen behoord. Als zodanig kwam het in 1661 door het Verdrag van Partage aan de Republiek der Verenigde Nederlanden. Het werd toen een Hollandse enclave, ingesloten door Spaans/Schaesberg en Ubach/en Guliks gebied (Eygelshoven). De verbinding met Heerlen, waar de zetel der schepenenbank en de parochiekerk was, liep door de heerlijkheid Schaesberg, die aan Spanje behoorde. Het was daarom, dat de Staten-Generaal bij het Verdrag van Partage er op stonden, dat de weg van Nieuwenhagen naar Heerlen door de Streep onder hun soevereiniteit kwam, opdat het verkeer tussen beide gebiedsdelen der Hoofdbank van Herle ongehinderd kon plaats hebben. In 1713 bij de Vrede van Utrecht gingen de Spaanse bezittingen in ons gewest over aan Oostenrijk. In verband daarmee werden de grenzen opnieuw vastgelegd en werden grenspalen geplaatst van blauwe steen (hardsteen), die aan de ene zijde de Nederlandse leeuw met zwaard en bundel aan zeven pijlen en aan de andere zijde de tweekoppige Oostenrijkse adelaar vertonen. Een paar van deze palen bevinden zich nog op de oorspronkelijke plaats; een tweetal staat thans als schampstenen aan weerszijden van het kruis op Nieuwenhagerheide.

Dat Nieuwenhagen staatkundig tot Heerlen behoorde, veroorzaakte aan de inwoners weinig last, want slecht zelden had iemand voor een bestuursaangelegenheid het gerecht af de schepenenbank nodig, terwijl Nieuwenhagen een eigen collecteur of schatthaffer had. Meer last veroorzaakte de kerkelijke onderhorigheid. Voor 't vervullen van de Zondagsplicht en alle kerkelijke aangelegenheid waren de Nieuwenhagers op de St.Pancratiuskerk aangewezen. Dat was een afstand van ruim een uur, die men te voet moest afleggen over wegen, die alleen in de zomer goed begaan waren. Wij kunnen ons dan ook voorstellen,

dat het kerkbezoek op Zondag niet geregeld plaats had en nog minder het volgen der catechismuslessen, waarvoor de kinderen eveneens naar Heerlen moesten.

Het is licht te begrijpen, dat de weldenkenden onder de burgerij van Nieuwenhagen met deze toestand geen vrede konden hebben. Ze wensten een kerk in 't dorp om de H.Mis bij te wonen en vooral om de jeugd in de godsdienst te onderwijzen. Het verlangen naar een eigen bedehuis werd sterker, toen het naburige Schaesberg in 1700 een kerk gekregen had en een zelfstandige parochie geworden was door de vrijgevigheid van de gebiedende heer, Frederik Sigismond Theodor. Voor Nieuwenhagen was echter van de bestuurders in dezen geen medewerking te verwachten. Integendeel - zowel het landsbestuur als dat van de Hoofdbank was in handen van Protestanten, die onder geen voorwaarde verlof zouden verlenen voor het bouwen van een godshuis of voor het houden van Katholieke godsdienst-oefeningen, die door het Plakkaat van 1663 voor de Generaliteitslanden verboden waren.

Niettemin kreeg Nieuwenhagen een kapel, De grondslag daartoe werd gelegd door een vroom jonkman, Jan Vlecken, die bij testament van 5 Juni 1734 zijn vermogen voor dat doel bestemde. Hij legateerde een kapitaal van 350 patacons voor de bouw van een kapel en 500 patacons als fundatie voor een heilige Mis, die elke week in de kapel gelezen moest worden. Het testament in originalis luidt:

Ik ordonnere will ende bevehle aan mijnen swager Jan van de Heyden, dat al mijn gereyde en ongereyde goederen die ik met mijnen handarbeit ende suijren sweet heb geacquireert naer mijnen dootd sullen aenegewendt worden ter eeren Gotts ende tot troost mijner sielen ende dat op volgende manier ende conditie:

Vijfhonderd patacons specie sullen worden gegeven tot de vroechemisse ofte capellanie van de parochiale Kerke van Eygelshoven waer-af den tijdelijken Capellaen van de voornoemde

Kerke sal de jaerlixen pensioen trekken, de rest van mijn geld ofte goederen sal aen gewendt worden om te bouwen een nieuwe Capelle tot Nieuwenhagen ende deselve te conserveren in welke Capelle den tijdelijken Cappellaen van Eygelshoven voor de voorgemelde pensioen sal wekentlielik komen een heilige Misse lesen te weten des Saterdaghs tot troost mijner sielen ofte soo dien dagh soude belet wesen door het invallen van een gebooden feestdagh soo sal deze Misse geschieden des dags te voren welke misse strack van mijnen doot aen den tijdelijken Capellaen sal moeten lesen in de Parochiekerk tot Eygelshoven totdat voorsayde Capelle sal zijn gebouwt.

Door dit legaat was de stichting van een bedehuis materieel mogelijk geworden; maar er waren andere moeilijkheden, eer men daartoe kon overgaan. Op 't gebied der Staten-Generaal, dus in Nieuwenhagen zelf kon de kapel niet gebouwd worden. Gelukkig lag het dorp op de grens en een deel er van zelfs over de grens, en de bank Ubach onder Waubach. Dit deel, de huizen aan de oostzijde van de Röttsch, destijds wel als Spaans Nieuwenhagen aangeduid, heet thans "het Spaans keutje". Het behoorde in de 18e eeuw aan Oostenrijk. Waar was de regering in handen van Katholieken en bestond dus de mogelijkheid het bouwplan te verwezenlijken. Met de uitvoering van het testament was belast Jan van der Heiden, zwager van de erfbaton. Het geschikte bouwterrein leek een weide, gelegen onder de bank van Ubach, aan de weg, die de grens van de beide territoriën vormde, ter plaatse, waar thans de oude kerk nog staat. De eigenaar van de weide, Arreth Hansson was bereid om het benodigde bouwgrond gratis af te staan. Bij akte van 18 Augustus 1738 opgemaakt door notaris Cornele te Herzogenrath schonk hij een oppervlakte van $38\frac{1}{2}$ voet vierkant ($\frac{1}{2}$ M2) voor de te bouwen kapel.

Het terrein was afgemeten door de landmeter Joannes Vaessen.

Nadat aldus de bouw der kapel voorbereid was, wendde Jan van der Heiden zich tot de soevereine heer van Ubach, Keizer Karel VI van Duitsland met het verzoek verlof te willen verlenen tot uitvoering van het plan. In dat verzoekschrift zet hij uiteen, dat de parochiale kerk van Heerlen, waartoe Nieuwenhagen behoorde, op ruim een uur afstand ligt en dat deze kerk moet dienen voor Katholieken en Protestanten, dat de Katholieken er hun diensten moeten houden op de uren, die de Protestantse regeerders en de dominee vast stellen. Hij wijst er verder op, dat uit hoofde van de afstand en 't uur waarop de diensten gehouden worden, het niet mogelijk is, voor alle leden van een gezin de H.Mis bij te wonen, dat slechts weinig kinderen het catechismusonderwijs konden bijwonen. Abusievelijk (of opzettelijk?) vermeldde hij, dat de meeste inwoners van Heerlen Protestant waren, hetgeen niet het geval was. Het getal Protestanten is in Heerlen steeds zeer klein geweest.

Na ingewonnen advies van de pastoor van Eyselshoven, in wiens parochie (Waubach behoorde tot de parochies Eyselshoven en Ubach) de kapel zou komen te liggen, verleende de Keizer aan Jan van der Heijden de uitzonderlijke gunst de kapel te bouwen. Dit geschiedde onder dagtekening van 8 Juni 1740.

Met de uitvoering van het plan heeft men niet lang gewacht, vóór 1744 was 't gebouwtje klaar. Eer het echter in gebruik genomen kon worden, moest van kerkelijke zijde verlof verleend worden voor het houden van godsdienstoefeningen. En hier had men met twee instanties te doen: Nieuwenhagen behoorde tot het bisdom Roermond en de pastorie Eyselshoven en dus ook de kapel tot het bisdom Luik.

De pastoor van Heerlen stond er op, dat de parochianen des Zondags bij hem ter kerke kwamen en achtte het een aantasting van zijn rechten, als op Zondag in de kapel een H.Mis gelezen zou worden. Hij kreeg zijn zin op 5 November 1945 verleende Johannes Theodorus van Beieren bisschop van Luik (1744 - '63) verlof voor het lezen van een H.Mis op alle Zaterdagen, alsmede op het feest van Maria Geboorte en dat van de H.Hubertus, de patroon der kerk. Deze laatste H.Mis moest door de pastoor van Eyselshoven gelezen worden omtrent tien uur in de morgen. De pastoor van Eyselshoven werd door de bisschop gedelegeerd om de kerk te wijden.

Aan de familieleden van de stichter werd het collatie-recht, het recht om een rector voor te dragen toegekend. Deze zou, indien mogelijk, van genoemde familie moeten zijn. De collatoren hadden de plicht de kapel te onderhouden en van 't nodige te voorzien. Het collatierecht zou komen aan Johann van der Heyden, zijn vrouw Maria Vlecken hun dochter Maria, alsmede aan de familie Pelzer. Als eerste rector werd benoemd Francis Wilhelmus Greeven, theologus geboortig uit de parochie Eyselshoven en verwant aan de stichter. Greeven bleef rector tot 1758, toen hij pastoor te Schaesberg werd, welk ambt hij vervulde tot zijn dood in 1773.

De kapel werd spoedig in gebruik genomen. In 1746 verleende de bisschop van Luik op een desbetreffend verzoek verlof om na de H.Mis de zegen met het Allerheiligste te geven indien er een tabernakel gebouwd werd. (Wordt vervolgd).

J.J.Jongen.

HEERLENSE POSTDIENSTEN.

De P.T.T. begon honderd jaar geleden
zijn bedrijf aan de Emmastraat.

Het was op 1 September honderd jaar geleden, dat de P.T.T. opnieuw zijn werkzaamheden te Heerlen hervatte aan de Dorpsstraat, thans Emmastraat, in een huis, gelegen tegenover het zakenpand Het Witte Huis.

Tevoren, d.w.z. vóór de Belgische bestuursperiode 1830 - 1839, was plaatselijk een z.g. Distributie-kantoor voor brieven e.d. gevestigd geweest. Maar tijdens de Belgische jaren had men dit bureau, hoogstwaarschijnlijk vanwege zijn centrale ligging in Zuid-Limburg, naar Valkenburg verlegd. Men bedenke, dat Maastricht de kans niet kreeg om zich bij de Belgische opstand aan te sluiten.

In 1843 gaf het gemeentebestuur van Heerlen aan de gouverneur van het hertogdom Limburg de wens te kennen, "dat het aldaar voor het jaar 1830 bestaan hebbende Distributie-kantoor mogt worden hersteld". Dit bureau werkte buiten kosten van het Rijk. De Heerlenaren betaalden boven het normale porto voor iedere ontvangen brief 5 cts extra en $2\frac{1}{2}$ cent extra voor elke verzonden brief. In een schrijven ddo. 20 Juli 1843 zette het gemeentebestuur de redenen uiteen op grond waarvan de hoge Regering ertoe zou moeten besluiten thans op Rijkskosten over te gaan tot het doen functionneren van een plaatselijke P.T.T. Het heet in dit schrijven, dat "Heerlen niet alleen de hoofdplaats van het kanton en de zetel van verscheidene administratien is, maar ook tevens eenen beduidenden kleinhandel heeft en van Heerlen uit de omliggende dorpen spoediger en geregelder zouden kunnen bediend worden waartegen Valkenburg, hetwelk slechts een bevolking van ongeveer 750 zielen heeft en hoogstens twee uren

afstands van Maastricht afgelegen is, eene zeer onbeduidende briefwisseling heeft en heel gemakkelijk door het postkantoor van Maastricht zoude kunnen worden geriefd, waarbij tevens bemerkt wordt, dat alleen de oorzaak der daarstelling van een postkantoor te Valkenburg nauwelijks twee uren van Maastricht aan het tijdens het Belgische bestuur aldaar bestaan hebbende distriktskommissariaat moet toegeschreven worden".

En dit met redenen omkleed verzoekschrift eindigt met het uitspreken van de verwachting, dat "Uwe Excellentie van de billijkheid van desselfs verlangen overtuigd, van het hooger Bestuur eene gunstige voordragt ten deze zal gelieven te willen doen, temeer daar het niet alleen de wensch van het gemeentebestuur, maar van alle ambtenaren der overige zich hier bevinde administratiën is, dat het postkantoor van Valkenburg naar Heerlen verlegd moge worden." Dit stuk was getekend door de heer Jaegers, medicus en burgemeester van Heerlen.

Het zou intussen nog ruim zeven jaar duren, vóórdat de "hoge Regering" overtuigd was van de inhoud van dit betoog. Op 1 September 1850 begon de P.T.T. - thans op Rijkskosten - zijn bedrijf aan de Dorpsstraat onder het directeurschap van Jhr. van Sasse van IJsselt. Deze in Heerlen alom geachte persoon zou gedurende veertig jaren zijn functie blijven uitoefenen. Van de in 1890 bij die feestelijke gelegenheid genomen foto, waarop de jubilerende directeur temidden van zijn staf van medehelpers staat, verwierf onze Fotocollectie door bemiddeling van de Heer C. Raedts een duidelijke fotocopie.

Hoe de P.T.T. te Heerlen steeds in stijgende lijn zijn taak vervulde, is bij gelegenheid van de opening van het nieuwe P.T.T.-gebouw aan de Honigmanstraat in 1935 toen uitvoerig uiteengezet en in de pers ddo. 23 December gepubliceerd:

De Persberichtencollectie van het Gemeente-archief van Heerlen bewaart hiervan het toen gesproken woord en ligt ter inzage voor iedere belangstellende.

Intussen rijst de vraag, op welke wijze in de vóór - Franse tijd - vóór 1793 - plaatselijk sprake kon zijn van een postdienst of althans een vorm van het over en weer brengen van geschreven berichten. Wij kunnen ons voorstellen, dat de plattelandsbewoners toen weinig of geen behoefte gevoelde aan het op schrift uitwisselen van nieuws en van zakelijke aangelegenheden. Anders lag deze behoefte-vraag ten aanzien van het plaatselijk overheidsorgaan. Reeds in de 16e eeuw wordt in de Heerlense archieven nadrukkelijk gesproken van meerdere gelijktijdig in dienst zijnde gemeenteboden, die belast worden met het overbrengen van verzegelde brieven naar Valkenburg en naar Limburg (a.d.Vesdre).

De notulen van de Banksvergaderingen van 11 September 1753 maken melding van het inleggen van een officiële en regelmatige postdienst. Op genoemde datum werd Manes Beerens als zodanig benoemd tegen een vast salaris. In 1773 werd hij opgevolgd door J. Jacobus Stroyck, die in 1780 door Pieter Stahr vervangen werd. Christiaan van den Esschen was van 1785 tot 1795 de laatste onder de oud-Hollandse regering dienstdoende gemeente-postbode.

De organisatie was zeer eenvoudig. De dienst werd door één bode waargenomen, die eenmaal per week te voet naar Maastricht liep. In 1784 kreeg deze de beschikking over een "tourkarre", waarmee hij gemakkelijker poststukken kon bezorgen. In 1785 ontving hij een formeele instructie, die de uitoefening van zijn taak nader preciseerde. Den 31 Juli 1786 besloot de Bankvergadering 12 gld. toe te leggen tot het aanschaffen van een paar "steevens".

Behalve de postdienst op Maastricht bestond er eene tusschen Sittard-Heerlen en Aken en v. v. Uit een ongedateerd request van Casparus Hertoghs blijkt, dat deze bode bij schout en schepenen van Heerlen aandrang op verbetering van zijn financiële positie.

De internationale postonderneming van Thurn en Taxis deed ook Heerlen aan. Bij de Geleenhof (Valkenburgerweg) werd van postpaarden verwisseld.

Het Fransche bewind (1795 - 1815) organiseerde het postwezen geheel opnieuw. Door het uitvoeren van verschillende wettelijke bepalingen zooals de wet van den 19en Frimaire an VII op den paardenpost en het arrêté van den 1en Prairial an VII (Bulletin des Lois, an VII no. 283, arrêté no. 2964) werd getracht het gehele grondgebied in de voordeelen van een regelmatig functionerende postdienst te doen genieten. Niet minder van betekenis was de "Instruction générale sur le service des Postes aux Lettres", die tot 1850 de grondslag van het Nederlandsche postwezen heeft gevormd. Van overheidswege werd regelmatig toezicht gehouden, waaruit een verzameling van waardevolle gegevens voor Heerlen ontstond.

Na de verdrijving der Franschen bleef het locale postwezen tot 1859 in handen van particulieren. In 1828 Aug. 26 richtte Lambert Frederiks van Maastricht het verzoek tot den Raad dezer gemeente inhoudende verlening van autorisatie om een chais tot vervoer van personen en goederen tusschen Maastricht en Heerlen te mogen aanleggen, hetgeen bij Raadsbesluit van den 29en September d. a. v. werd ingewilligd. Bij Raadsbesluit van 1844 Januari 29 werd een borgtocht ad f. 200,— vastgesteld, te storten door Mathijs Bardts, voor het aanleggen van een postwagendienst tusschen Heerlen en Aken.

Winand Gelekerken exploiteerde in 1838 een postwagendienst tussen Heerlen en Aken blijkens een correspondentie-registertje van de burge-

meester van Heerlen, terwijl in genoemd jaar Hendrik August Vijgen de post "reed" tussen Kerkrade en Luik.

De Heerlensche familie Cremers heeft gedurende meer dan 70 jaren de postdienst gehad, aanvankelijk op Maastricht, daarna op Valkenburg. Deze exploitatie werd bij 3-jaarlijksche inschrijving gegund. Bij raadsbesluit van Burgemeester en Schepenen ddo. 26 Maart 1850 werd aan Sebastiaan Cremers vergunning verleend, dat de beide assen van zijn twee postwagens ieder met vier wielen op een afstand van 1 el 40 duim van elkaar kunnen blijven bestaan. Bovendien mocht zijn zoon Jozef Rudolf Cremers, die den leeftijd van 16 jaar bereikte, als conducteur en postillon dienst doen. De in gebruikneming der spoorlijn Maastricht - Valkenburg - Aken verplaatste het eindpunt van het traject naar Valkenburg. Onderweg werd op verschillende plaatsen de post meegenomen: bij het Welterhuiske, te Kunrade, bij notaris Bex te Klimmen en in de Heek. De opening van de spoorlijn Heerlen - Sittard maakte een einde aan deze postroute.

Een postwagendienst van Heerlen naar Simpelveld en terug onderhield J. Sieben in 1868. Hij vertrok in de voormiddag om half tien en gaf aansluiting op de treinen van Aken en Maastricht. Deze dienst werd door Schils overgenomen en vervolgens door Geurten.

Harie Ubben bezorgde tot tegen het einde der vorige eeuw de post van en naar Sittard. Zijn postwagen stond in het oud Brandspuitenhuis naast de dekenale woning; hij zelf woonde er tegenover ter plaatse, waar nu het kegelpaleis aan de Emmastraat is gelegen. Hij zwaaide nog de posthoorn en was met een revolver gewapend tegen nachtelijke overvallen.

Tot slot volgen hier nog de brieven van commissie voor postbode v.d. Esschen ddo. 1784 December 31 en zijn Instructie ddo. 30 Augustus 1785.

Uit zijn hierin nader omschreven taak blijkt, dat de gemeente zorg droeg voor het over- en weer brengen van correspondentie zowel voor de inwoners als voor de afwikkeling van bestuurszaken. De mensen moesten bij hem aan huis de post voor Maastricht bezorgen, terwijl hij hiertoe tot 10 uur 's avonds zijn deur diende geopend te houden. Voor elke particuliere brief mocht hij een extra bedrag in ontvangst nemen. Dienstbrieven moest hij gratis meenemen, waarvoor hij een vast salaris kreeg uitbetaald. Hij was verplicht gedurende de zomermaanden tweemaal in de week naar Maastricht te gaan, waar hij 's morgens om uiterlijk 8 uur moest aankomen. Tijdens het winterseizoen behoorde hij dit traject éénmaal per week af te leggen. Zodra hij in Heerlen terug was, moesten de brieven, bestemd voor de kom, nog dezelfde avond aan huis bezorgd worden. De correspondentie voor de om- liggende gehuchten kon tot de volgende dag blijven liggen. Op deze wijze trachtte de plaatse- lijke overheid de ingezetenen zoveel mogelijk te gerieven.

L.van Hommerich.

Commissie voor postboode Christiaen
van den Esschen. 1784. Dec.31.

Wij ondergess. Lt.Schouth ende commissarissen deeser Vrijheijt ende Hooftbank van Heerlen, Lande van Valkenburg, Partage van Haar Hoog Moogende ter ordinaire Banksvergaederinge van den 26te der maand Julij deeses jaers, op ingekomene klagten over het gedrag ende conduit van den postboode Peeter Stahr geauthoriseert sijnde om in desselfs plaetse eenen anderen aan te stellen, verklaeren mits deesen daar toe aengesteld ende gecommitteert te hebben soo als committeeren ende aanstellen bij deesen de persoon van Christiaen van den Esschen en wel op een jaarlijks Banks-fixe tractement van tien pattacons offte veertigh gls. Maestr. cours mits selven sal gehouden weesen en eedelijk in handen van den geregte beloven aan de pointen, bij de instructie daer omtrent ontworpen en die hem voor het aanvaarden sijner functie door den heer secretaris sullen worden voorgeleesen vervat, te voldoen en deselve naar te koomen. Quo facto, lasten aen een ijeder, die sulks mogte aangaen, voorm.Christiaen van den Esschen als postboode te erkennen. In oirkonde deese eigenhandig onderteekent, binnen Heerlen den 31.Xbr.1784 (Waeren geteekent) J.W.Heldevier Lt.Schout; J.L.Wintgens, Commiss. uijt den Geregte, J.P.Mertens, Commiss. qq. uijt de Beërfdens.

Op heeden den 14 September 1785 is gecompareert Christiaen van den Esschen, den welken, naar dat aan denselven zijne instructie was voor geleesen, daar op gepreesteert heeft den behoorlijken eed, aan handen van de Heer schepen Swildens.

Actum in judicio ordinario binnen Heerlen dato
utz. ten fine deese mits schrijvens onerva~~en~~
gehandmerkt (was gehandmerkt) dit is het hand x
merk van Christiaen van den Esschen schrijvens
onervaeren (onderstond) Quod attestor (was
geteekend) G.P.T.

Landman Secris.

(ex: Register der notulen
van de Banksvergaderingen.
1784. Blz. 79).

Instructie voor den Banksweekentlijken
postboode, gaende alhier van Heerlen
op Maestrigt. 1785. Aug. 30.

---

1. Deesen, door de heeren schouth en Bankscommissarissen, ingevolge authorisatie ter Banksvergaederinge op hun verleent, aengesteld ende gecommitteert sijnde, sal denselven gehouden weesen, om in de stadt van Maestrigt off ook in Wijk, een huijs ofte herberge te benoemen, waer hem de brieven konnen gebrogt worden en hij, 't geene hem verders gerecommandeert ende aanbevolen word, kan ontfangen.
2. Sal hij gehouden weesen de vier somer maenden als Meij, Junij, Julij en Augustus alle weeken twee maelen op Maastrigt te gaan als naementlijk 's Woensdags en Saeterdags en in de overige maenden alle weeken maer eens, als naementlijk Saterdag.
3. Alwelke daegen hij niet sal vermogen te veranderen off te versetten sonder speciale ordonnantie van sijne committenten, op poene van d'elkens te verbeuren een vierde deel van sijn jaarlijks Bankstractement in behoeve der Banke.
4. Selven sal in de eerstgem. vier maenden gehouden weesen om 's morgens sôo vroeg van hier weg te gaen, dat hij uijterlijk om 8 uijren te Maestrigt kan weesen.
5. Hij sal in deese maenden van Maestrigt wederom moeten vertrekken precise 's naermiddags om 3 uijren.
6. In de maenden Meert, April, September en October sal hij ook moeten maeken om selven tijd in Maastrigt te weesen, jedog om twee uijren 's naermiddags wederom vertrekken.
7. De vier winter maenden Januarij, Februarij, November en December sal hij om neegen uijren 's morgens in de stad moeten weesen en om

- halff een uijre 's naermiddags egter weederom vertrekken.
8. Bij aenkomst in de stad sal hij gehouden weesen terstont sijne brieven in persoon te bestellen sonder egter gehouden te weesen de antwoorden weederom aff te haelen, maer deese sullen hem aen sijn gefixeert off benoemt huijs ofte herberge moeten gesonden en gebrogt worden om daer door niet belet te worden op den tijd te vertrekken, uijtgesondert dat hij telkens aen de keijserlijke en hollandsche postcomptoiren sal moeten aengaen om te verneemen off er brieven voor Heerlen sijn.
  9. Bij retour alhier te Heerlen sal hij de commissien off brieven in den dorpe soo veel als mogelijk nog selven avonds bestellen met de overige, en buijten dorpse egter evenwel kunnen en mogen wagten tot 's anderen daags.
  10. Voor ieder enkelden en onbeswaarden brieff van Heerlen op Maestrigt et vice versa sal hij aan postgeld hebben en mogen vraegen eenen stuijver Maestrigter cours en van de beswaerde brieven naar advenant.
  11. Voor de brieven dewelke hij naer de gehugten in de Banke moet brengen sal hij moogen vraegen booven sijn voormd. ordinair postgeld twee en ook 3 stuijvers, wanneer de gehugten off huijsen aan de uijtterste limiet van de Banke geleegeen sijn, dog niet meer.
  12. Voor de brieven dewelke hij geregtsweegen (dat is buijten de proces saeken) gelijk ook Banksweegen aen heeren Lt.Hoofdoffi-oieren en rentmeester van Panhuijs et vice versa mogten gesonden worden, sal hij geen port mogen vraegen, maer gratis brengen en weederbrengen.

13. Hij boode sal responsabel sijn voor alle brieven beswaert offte onbeswaert, commissien etc., welke hem sullen aanvertrouwt worden.
14. En alhoewel hem boode geoorlooft wordt buijten de brieven, commissien in swaerte offte gewigte naer en van Maestrigt te brengen, soo sal hem egter niet gepermitteert zijn so veel gewigt naer de stad off te rug te neemen, waerdoor hij soude konnen belet worden op sijn tijdt en uijre naar Maestrigt en weer terug te koomen, waer over en allen 't geene hij boode contrarie aan voors. poincten soude koomen te doen, heeren schouth en commissarissen sullen invigileeren.
15. Alle brieven en commissien sullen aen hem boode alhier in den dorpe ten sijnen huijse moeten gebrogt worden en hij boode deselve tot tien uijren 's avonds moeten ontfangen off laeten ontfangen.
16. Bij aldien hij boode mogte bevonden worden in het volvoeren sijner commissien en overbrengen der brieven als andersints naerlaetigh te weesen, sal daer over, 't zij door hem een gedeelte sijner gagie ten behoefve der Banke te rug te houden off andersints gecorrigeert worden, selffs ook bij ontsegginge van sijn amt.
17. Ten dien, soo sal hij selfs bij krankheijt moeten sorgen, dat sijne post touren door andere vertrouwer lieden, waer voor hij moet instaan, waergenoomen worden.
18. In besonder sal hij sig hebben te hoeden voor dronkenheijt, op poene van correctie als voeren.
19. Aan hem sal tot teeken van sijn post booden amt gegeeven worden een koperen schild... met St.Pancratius off Bankswaepen; 't geene hij telkens en alle reijzen op sijn linker borst sal moeten hangen.

20. Selven boode sal voor tractament jaerlijks genieten en Banksweegen aen hem betaalt worden als voorheen tien pattacons offte veertigh gls. ligt Maest.cours.
21. Zal denselven gehouden weesen ten huijse van den heer secris. telkens te koomen vraegen off er ook brieven van het geregte zijn.
22. Item zal denselven gehouden weesen zijne brieven voor Voerendal af te leggen bij Joes.Smeets aan de Lind te Cunraede alsmede naar Maestrigt gaande aan te vraegen of er brieven voor Maestrigt zijn.

(Cfr. Notulen gehouden ter Banksvergaederinge binnen Heerlen den 30 August. 1700 vijf en taggentig.)

I N H O U D.

	Blz.
De Voorzitter is aan het woord.	2
Historische Kring Heerlen, Anno 1908.	3
Vijf jaren Historische Kring 1945 - 1950.	4
Foto-archief.	7
Publicaties.	7
Lezingen.	8
Bibliografische gegevens en boek- besprekingen	9
Geschiedkundige bijdragen. De kapel van Nieuwenhagen.	9
Heerlense postdiensten	15